

EVIDENTIRANJE ETNOLOŠKE STAVBNE DEDIŠČINE V OBČINI SEVNICA

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtorica na primeru občine Sevnica predstavi nepremično profano dediščino in nekatere postopke, potrebne za njeno dolgoročno ohranitev. V članku podrobneje predstavi obstoječe stanje t. i. etnološke arhitekturne dediščine obravnavanega območja, ki zajema vse od kmečkih hiš, gospodarskih poslopij in kozolcev, do kašč, mlinov in zidanic. S pomočjo teh primerov opisuje tudi potek dela etnologa konservatorja, ki deluje na področju evidentiranja, dokumentiranja, vrednotenja in varovanja etnološke stavbne dediščine.

Ključne besede: konservatorstvo, nepremična dediščina, kulturni spomeniki, občina Sevnica

Metodologija: od terena do registra

Po danes veljavnem Zakonu o varstvu kulturne dediščine obsega dejavnost javne službe varstva

identificiranje, dokumentiranje, vrednotenje, interpretiranje in raziskovanje dediščine, ohranitev dediščine ter preprečevanje škodljivih vplivov nanjo, upravljanje dediščine, omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej, njeno predstavljajanje javnosti in razvijanje zavesti o njej, razen če z zakonom ni določeno drugače (ZVKD-1, 81. člen),

pred letom 2008 veljavni zakon pa posebej izpostavi, da v okviru opravljanja javne službe na področju varstva dediščine sodi tudi evidentiranje¹ dediščine (ZVKD, 19. člen), kar zajema temeljito in strokovno opravljeno terensko delo. Tovrstno topografsko delo nam da dober pregled nad danim območjem, temeljita evidenca obstoječe stavbne dediščine pa je za etnologa konservatorja nepogrešljiv vir informacij, brez katerega ne bi bilo mogoče nadaljnje vodenje dokumentacije in vzpostavitev postopkov, potrebnih za ohranitev posameznih enot nepremične dediščine.

V zakonu uporabljeni termin identificiranje² morda tega obsežnega dela etnološke konservatorske stroke kar nekako ne pokriva, dokumentiranje³ pa je širši pojem, ki »spremlja vse faze strokovnega dela« in obsega »sistematično zbiranje, obdelavo, analizo, iskanje in posredovanje podatkov« o enoti, njenem stanju, posegih vanjo, načrtih in projektih za njeno ohranjanje, finančnih sredstvih in podobno (Delak Koželj 2009: 88). Dokumentiranje torej »ni vezano samo na prvo fazo našega dela, to je na identificiranje in registriranje dediščine« (Pirkovič 2010: 3). Novi zakon evidentiranja izrecno ne omenja, lahko pa predvidevamo, da ga vključuje v zgoraj navedena termina, identificiranje in dokumentiranje. Ne nazadnje dobi ob vpisu v register kulturne

Abstract: Taking the municipality of Sevnica as a case study, the article focuses on the secular immovable heritage of this area. The detailed presentation of the existing condition of the so-called ethnological cultural heritage, which includes farmer's residence buildings, outbuildings, hayracks, granaries, mills, and vineyard cottages, and of the procedures necessary for its conservation, illustrate the work tasks of an ethnologist/conservator. They entail registration, documenting, valuation, and conservation of ethnological architectural heritage.

Key Words: conservation, immovable objects, historic monuments, the municipality of Sevnica

dediščine,⁴ ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, vsaka enota tudi *evidenčno* številko dediščine (EŠD).

V pričujočem članku želim torej predstaviti, kako so v praksi potekali evidentiranje, dokumentiranje in vrednotenje tako imenovane etnološke nepremične dediščine, torej profane stavbne dediščine v občini Sevnica, pripravo strokovnih podlag za razglasitev kulturnih spomenikov ter ne nazadnje dediščino samo, njeno ohranjenost in odnos do nje. Podlaga za določitev enot, predvidenih za evidenco, je bila že obstoječa dokumentacija celjske enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, v letih 2000 do 2002 je bilo namreč izvedeno obsežno topografsko terensko delo s popisom objektov, ki imajo lastnosti dediščine z vidika etnološke stroke (Sevnica: evidenca 2000–2002). Pozneje je bil med 493 enotami narejen ožji izbor in ti objekti so pred ponovnim vrednotenjem in izbiro spomenikov potrebovali revizijo na terenu. Tudi na tem mestu obravnavano evidentiranje je v obdobju treh mesecev v letu 2009 potekalo v obliki terenskega dela, urejanje dokumentacije, vrednotenje in priprava strokovnega gradiva pa deloma sproti v navedenem obdobju, deloma pa v letu 2011 po končnem izboru enot, predvidenih za razglasitev med kulturne spomenike.

Evidentiranje se torej začne na terenu z natančnim ogledom stanja, materialov in celotne podobe objekta ter morebitnih tehničnih poškodb, s fotografiranjem zunanosti in glede na dostopnost tudi notranosti stavbe ter s pogovori s prebivalci in lastniki posameznih enot dediščine o prenovah, lastništvu, namembnosti in morebitnih novih vsebinah v prihodnosti. Poleg natančnega opisa je enote s pripadajočimi parcelami treba za dokumentacijo tudi locirati na podrobnih zemljevidih in katastrih v geografskem informacijskem sistemu. Sledi vrednotenje po vnaprej določenih merilih, posamezne objekte datiramo s pomočjo morebitnih letnic na stavbah samih, vrisa v franciscejskem katastru in ustnega izročila ter poleg zgodovinske ocenimo še njihovo estetsko, razvojno, družbeno in prostorsko vrednost. Seveda si pomagamo z vsemi viri in literaturo, ki so nam za raziskovano območje na

1 Evidentirati: namensko in sistematično spremljati, vpisovati podatke o čem (SSKJ).

2 Identificirati: ugotavljati identičnost, identiteto (SSKJ).

3 Dokumentirati: izpričati, podpreti kaj z dokumenti, utemeljiti (SSKJ).

4 Dostopen na medmrežju: <http://rkd.situla.org/>, vključno z interaktivno karto: <http://giskds.situla.org/giskd/>.

* Tina Lorbek, univ. dipl. etn. in kult. antropol., konservatorica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje, 3000 Celje, Glavni trg 1, E-naslov: tina.lorbek@gmail.com

Naselje	Število evidentiranih enot	Hiše	Kozolci	Gospodarska poslopja (hlevi)	Kašče	Zidanice, hrami, vinske kleti	Drugo ¹
Apnenik pri Boštanju	2					1	
Breg	1		4				
Cerovec	1	1	1	1			
Čanje	1		1				
Dolenji Boštanj	1	1					
Dolnje Brezovo	1		6				
Dolnje Orle	3	1	1		1		
Drožanje	6	4				2	
Drušče	7	3	3	2			1
Gornje Brezovo	1		7				
Gornje Impolje	1	1					
Jablanica	4		3	1			
Kal pri Krmelju	7	3	3	3		3	2
Kamenica	3		3				
Kladje pri Krmelju	5	3	3	1	1		
Koludrje	1		1				
Kompolje	7	2	1				
Konjsko	1	1					
Krsinji Vrh	3	1	1				
Ledina	1					1	
Log	2		12				
Loka pri Zidanem Mostu	5	4	4	2			2
Lončarjev Dol	1						
Lukovec	2		8				
Mala Hubajnica	1		1	1			1
Metni Vrh	1	1	1	1			
Mrzla Planina	1		1				
Orehovo	1		1				
Otavnik	1	1					
Pečje	1	1					

1 Svinjaki, kleti, mlini, kapele, delavnice drvarnice ali lope.

Tabela: Število evidentiranih enot¹ po naseljih ter število posameznih stavb² v naselju glede na namembnost

1 Ponekod ne gre za posamezne stavbe, temveč za skupine objektov, kot so obravnavani v evidenci; vštete so vse enote, predvidene za revizijo, vključno s tistimi, ki so bile med terenskim delom že porušene.

2 Med posameznimi stavbami so našteje le tiste, ki so med terenskim delom še stale.

razpolago. Glede na vrednotenje določimo varstveni režim in pripravimo utemeljen predlog za vpis v register kulturne dediščine z vsemi potrebnimi podatki, digitalizirano lokacijo parcele in s karakteristično fotografijo.

Kulturni spomeniki se razglasijo z odlokom, ki je javno objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije ali v uradnem glasilu skupnosti, ki jo razglasitev zadeva. Spomenik državnega pomena se razglasi z aktom vlade, spomenik lokalnega pomena pa z odlokom predstavniškega organa pokrajine ali občine (ZVKD-1, 13. člen). V nadaljevanju sledijo podrobna analiza in rezultati dela na konkretnih primerih ljudskega stavbarstva v občini Sevnica.

Sevnica: geografski, zgodovinski in demografski pregled

Občina Sevnica leži v vzhodnem delu osrednje Slovenije ter s sosednjima občinama Krško in Brežice tvori Posavsko regijo. Reliefno je precej razgibana, saj na severozahodu sega v Posavsko hribovje, na jugu v Krško hribovje, na severovzhodu pa na Bohor. Večinoma hribovit svet se spusti v nižine le v dolinah reke Save in Mirne.

Območje je bilo poseljeno že v železni dobi, o čemer priča nekaj halštatskih najdb, npr. iz Kaplje vasi in Boštanja, v obdobju klasične antike pa je postalo del rimskega imperija. Iz poznoan-

Naselje	Število evidentiranih enot	Hiše	Kozolci	Gospodarska poslopja (hlevi)	Kašče	Zidanice, hrami, vinske kleti	Drugo ¹
Pijavice	2	1	1				
Podboršt	1	1	1	1			
Podgorica	3	2	1	2	1		1
Podgorje	2	1	1				
Podvrh	1		1				
Polje pri Tržišču	2	1			1		
Ponikve	1	1					
Preska	3		3				
Prešna Loka	2		1		1		
Primož	1		1				
Račica	1		5				
Radna	1						
Razbor	1		3				
Skrovnik	1	1					1
Slančji Vrh	4	3	1	1			1
Stržišče	1		1				
Studenec	3		7				
Svinjsko	3	3		1			2
Šentjanž	2	1	1	1			2
Šentjur na Polju	2		15	1			
Šmarčna	1		16				
Štajngrob	1					1	
Telče	1	5	7	3			1
Telčice	1		1	1			
Trščina	1	1	1		1		1
Veliki Cirknik	1	2	2	2	2		
Vrh pri Boštanju	4		2			1	
Zavratec	1					1	
Znojile	1		1				
Žurkov Dol	2	2	1		1		1
Skupaj	124	53	140	25	9	10	16

tičnega in zgodnjekrščanskega obdobja so ohranjene ter *in situ* predstavljene najdbe na Ajdovskem gradcu nad Vranjem (Občina Sevnica 2009; Register nepremične kulturne dediščine 2009). Ker je bil v srednjem veku najbližji most čez Savo v Zidanem Mostu, so na določenih mestih ljudi in tovor čez reko prevažali brodniki, tovrstni prehodi pa so botrovali nastanku trgov, kot je bila Sevnica, ki jo prvič omenjajo že leta 859 (Krušič 1992: 290). V poznem srednjem veku je območje pripadalo solnograškim nadškofom, sledila je kratkotrajna vladavina madžarskih kraljev, nato pa so oblast prevzeli Habsburžani in jo obdržali do konca prve svetovne vojne. Med drugo svetovno vojno so nemški okupatorji s tega območja leta 1941 izselili prebivalce 56 naselij, leta 1943 pa se je okrepilo narodnoosvobodilno gibanje, katerega akcije niso ponehale vse do osvoboditve. V sedanjih mejah obstaja občina od leta 1955 (Občina Sevnica 2009; Savnik 1976: 245, 247).

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije iz januarja 2008 obsega občina 272,2 km². V njej je 38 katastrskih občin,

117 naselij in 6.690 hišnih števil. Konec decembra 2007 je bilo evidentiranih 17.494 prebivalcev (Statistični urad RS 2009). Pokrajina je gosteje naseljena le ob nabrežju reke Save, v hribovitem svetu pa prevladujejo manjša razložena naselja z več zaselki.

Analiza ljudskega stavbarstva na podlagi terenskega dela⁵

V obdobju med 10. 7. in 16. 9. 2009 je bilo v 61 naseljih na območju občine Sevnica podrobneje evidentiranih 124 enot t. i. etnološke nepremične dediščine, od katerih so nekatere posamezne stavbe, pri nekaterih pa gre za skupine objektov ali območja kulturne dediščine. Žal je bilo med njimi tudi nekaj takšnih, ki so

⁵ Podatki terenskega dela in analize so zbrani v elaboratu Evidenca stavbene etnološke dediščine na območju občine Sevnica, ki ga hrani dokumentacija Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje.

Dekorativno tesana podporna ročica kozolca, Kamenica 10.
Foto: Tina Lorbek, Sevnica, 13. 8. 2009

deloma ali v celoti že porušene. Če te odštejemo, je v evidenci skupno 53 hiš, 140 kozolcev, 25 gospodarskih poslopij,⁶ 9 kašč ali *ajhkrov*, 10 zidanic, hramov oziroma vinskih kleti, 6 svinjakov, 3 mlini, 2 kapeli, klet, skedenj, delavnica, drvarnica in lopa; skupaj 253 posameznih objektov.

Hiše

Večina je stanovanjskih hiš, med njimi pa so tudi tri nekdanje gostilne – v Dolenjem Boštanju, Otavniku in Pijavicah, nekdanja šola v Podgorju ob Sevnici ter mežnarija v Druščah. Prevladuje vrhkletni tip hiše, ki ga najdemo v obeh variacijah, torej postavljene z daljšo ali pa s krajšo fasado ob breg. Po številčnosti sledijo pritlične hiše, ki so včasih podkletene, najmanj pa je nadstropnih.

Velika večina hiš je zidanih s kamnom ter grobo ali gladko ometanih. Razmeroma pogosti so t. i. likani ali zaribani ometi. Ohranjeno je tudi manjše število delno zidanih in delno lesenih hiš ter ena povsem lesena in ometana hiša v Ponikvah. Ponekod, npr. v Pečju, je vidna tudi t. i. gradnja *na štamberg*, pri kateri se je med pokončne lesene tramove vzdalo kamenje (Terčelj 1989: 162). Med strešnimi kritinami danes prevladujeta cementni in opečni zareznik, ki sta večinoma nadomestila bobrovec in slamnato kritino. Slednje na hišah ne najdemo več, z bobrovcem kritih hiš pa je tudi vedno manj. Redko se pojavljata še cementni špičak in salonitna valovnica, včasih pa so strehe krite tudi s kombinacijami različnih vrst kritin, npr. bobrovca in opečnega zareznika ali opečnega in cementnega zareznika. Strehe hiš so brez izjeme dvokapne, približno tretjina pa jih ima delna čopa.

Fasadne členitve so pogosto barvno nakazane, zasledimo različne etažne in strešne vence ter obrobe fasadnih odprtin, razmeroma pogosti pa so tudi v ometu izdelani šivani robovi. Nekatere hiše imajo umetelno izrezljana vhodna vrata in kamnite portale, do katerih pogosto vodijo dvojna kamnita stopnišča. Pojavljajo se tudi leseni ganki in redkeje fičade. Leseni deli hiš so praviloma iz vodoravnih plohov ali polovičnih brun z vogalno vezavo na križ.

⁶ Večinoma hlevi, včasih v kombinaciji s podom, kozolcem, ipd.; druga poslopja so obravnavana ločeno.

Detajlno izdelan vhod zidanice, Drožanje 4.
Foto: Tina Lorbek, Sevnica, 16. 7. 2009

Notranjost hiš je le redko ostala nespremenjena. Kuhinje so v veliki večini predelane, med hišami, kjer je bila evidentirana tudi notranjost, je še ohranjenih ali delno ohranjenih šest črnih kuhinj, v katerih stanovalci ponekod še prekajujejo meso. V večji meri so ohranjene krušne peči, ponekod pa najdemo tudi nekatere druge primerke avtentičnega stavbnega pohištva, npr. omare, mize in kredence.

Čas nastanka velike večine evidentiranih hiš lahko umestimo v drugo polovico 19. stoletja, šest do osem hiš bi lahko bilo zgrajenih že v prvi polovici 19. stoletja, v evidenci pa je tudi manjše število hiš, zgrajenih po letu 1900. Nekatere starejše hiše so vrisane tudi v franciscejski kataster iz dvajsetih let 19. stoletja s poznejšimi rektifikacijami.

Precejšnje število starih kmečkih hiš je opučenih in poleg shranjevanja odvečnih reči nimajo več nobene funkcije. Takšne hiše praviloma tudi niso vzdrževane, zato razmeroma hitro propadajo in so potrebne večjih restavratorskih posegov. Opuščanje prvotne funkcije pa se povsem drugače kaže v primeru hiš, ki se uporabljajo kot počitniške hišice, saj so te hiše navadno v celoti prenovljene. Ne glede na namembnost pa pri obnovah evidentiranih hiš žal ni bil vselej upoštevan avtentičen krajinski slog in je na njih lahko tudi marsikateri moteči element.

Kozolci

V hribovitih predelih, kjer prevladujejo razložena naselja, je po navadi vsak kozolec postavljen v sklopu posamezne domačije, v nižinskem predelu ob reki Savi pa so kozolci praviloma postavljeni na polju, s čimer dobimo celotna območja kozolcev, kot so na primer v naseljih Log, Šmarčna, Gornje in Dolnje Brezovo, Loka pri Zidanem Mostu, Račica, Šentjur na Polju in Breg. Večja ali manjša območja kozolcev, ki niso v neposredni bližini reke Save, so še v naseljih Lukovec, Studenec in Razbor.

Med evidentiranimi kozolci je več kot polovica topolarjev (73), po številčnosti jim sledijo kozolci na psa (45), najmanj je v evidenci nizkih kozolcev (22), samostojno stoječih enojnih ali stegnjenih kozolcev pa na obravnavanem območju nismo zabeležili. Velika večina jih ima dva ali tri pare oken oziroma *štantov*, redkejši so kozolci s štirimi pari oken, s petimi pari sta evidentirana le dva kozolca na psa, s šestimi pa eden med kozolci na psa, in to v

Tipična gradnja na štamberg, Pečje 12.
Foto: Tina Lorbek, Sevnica, 14. 7. 2009

Šmarčni. Nekateri imajo dodan še enojni stegnjeni kozolec ali *rep* z enim ali največ dvema oknom.

Med strešnimi kritinami tudi pri kozolcih prevladuje cementni zareznik, precej manj jih je kritih z opečnim zareznikom in s salonitno kritino. Bobrovec zasledimo le v kombinaciji z drugimi kritinami, s slamo krit kozolec pa je dokumentiran le v Podvrhu. Slaba četrtina evidentiranih kozolcev ima čopasto streho.

Precej kozolcev ima nosilne stebre postavljene na kamnite podstavke, ki pa jih vedno pogosteje zamenjujejo betonski. Podporne ročice so pogosto dekorativno tesane ali polkrožne, med njimi pa so tudi dvojne ravne ter na skromnejših kozolcih enojne ravne ročice; ponekod so še pritrjene z lesenimi mozniki. Zasledimo tudi dekorativno rezljane ali lomljene zatrepne dele z linami različnih oblik. Na čelu imajo nekateri kozolci lesen gank, pogosto s prislonjenimi lesenimi stopnicami. Ponekod so ohranjeni tudi leseni »stoli« ali »hlapci« za skladanje sena.

Letnice se pojavljajo pretežno na topolarjih, redkeje pa tudi na drugih tipih kozolcev. Večina letnic je iz druge polovice 19. stoletja, zabeleženih je bilo osem starejših letnic iz prve polovice 19. stoletja, nekaj več pa jih je iz začetka ali srede 20. stoletja. Najstarejša berljiva letnica je 1814 na topolarju v Logu.⁷

Kozolci so pogosto ohranili prvotno funkcijo sušenja in shranjevanja sena ter hranjenja strojev in orodja, zato jih lastniki večinoma vsaj za silo sproti vzdržujejo in popravljajo.

Gospodarska poslopja

Če izvzamemo kozolce, je bilo med gospodarskimi poslopji največ evidentiranih hlevov, ki se pojavljajo tudi v kombinaciji s podom, prislonjenim kozolcem ali katerim drugim gospodarskim objektom. Samostojno stoječe kašče, zidanice, mlini in svinjaki so obravnavani ločeno.

Praviloma imajo hlevi s kamnom zidan in grobo ometan spodnji del, zgornji pa je iz lesenih plohov ali pokončnih desk. Večina jih ima lesen gank in čopasto streho, ki je najpogosteje krita s

Hiša z značilnim dvojnimi stopniščem, Drožanje 24.
Foto: Tina Lorbek, Sevnica, 16. 7. 2009

cementnim zareznikom. Nekdanji hlevi so danes pogosto prazni ali pa je v njih precej manj živine kot nekoč.

Kašče

Glede na gradbeni material zasledimo v evidenci dva tipa kašč. Prve so v spodnjem delu zidane in grobo ometane, zgoraj pa iz lesenih desk ali plohov, ki imajo lahko vogalno vezavo na križ. Drugi tip kašče pa je v celoti zidan in vsaj v zgornjem delu gladko ometan. Oba tipa imata lahko lesen gank, ki ima ponekod dekorativno izrezljano ograjo. Strešne kritine so različne, prevladuje pa cementni zareznik.

Zidanice, hrami oziroma vinske kleti

Na vinogradniških območjih so med vinogradi postavljeni zidanice, hrami oziroma vinske kleti. Navadno gre za v celoti zidane stavbe z grobim, gladkim oziroma likanim ometom, ki ima lahko tudi skromnejše fasadne členitve, podobno kot pri kaščah pa zasledimo tudi delno zidane in delno lesene stavbe. Nekatero imajo gank z dekorativno izrezljano ograjo. Pogosto so ohranjene tudi preše, ki imajo lahko vrezano letnico izdelave. Strešne kritine so različne, v Ledini je ohranjena tudi zidanica s slamnato kritino. Vse evidentirane zidanice lahko po času nastanka uvrstimo v 19. stoletje. Ponekod so svojo funkcijo izgubile zaradi opuščanja vinogradniške dejavnosti, pogosto pa so še vedno v uporabi.

Mlini

V evidenci so trije zidani mlini, dva stojita na domačiji v Loki pri Zidanem Mostu in imata pogon na zgornjo vodo. Za pogon se uporablja del vode, ki so jo iz glavnega Žirovniškega potoka speljali na primerno mesto in se imenuje Mlinščica. Eden od mlinov je v funkciji, drugi pa je potreben temeljite prenove. Tretji mlin je v Žurkovem Dolu in ima pogon na spodnjo vodo. V uporabi ni že več kot dve desetletji.

Svinjaki

Svinjaki so na domačijah pogosto že podrti ali pa niso v uporabi. Evidentiranih je bilo šest svinjakov, ki so lahko leseni ali pa zidani. Slednji imajo ponekod tudi skromno fasadno členitev v enakem slogu kot hiša ali gospodarsko poslopje.

⁷ Leta 1984 je bil v naselju Dolnje Brezovo sicer evidentiran nekaj let starejši kozolec z letnico 1803 (Hazler 1987: 118), vendar v času pričujoče raziskave letnica žal ni bila več jasno vidna.

Toplar na domačiji Cerovec 14.
Foto: Tina Lorbek, Sevnica, 31. 7. 2009

Nekdanja vaška gostilna, Skrovnik 4.
Foto: Tina Lorbek, Sevnica, 12. 8. 2009

Ohranjenost

Žal so dobro ohranjene in redno vzdrževane stavbe z etnološko vrednostjo na pregledanem območju prej izjema kot pravilo. Na domačijah se pogosto pojavljajo novogradnje ali nadomestne gradnje, stare hiše pa so predvidene za rušenje. Tudi gospodarska poslopja se gradijo nova, kozolci pa se večinoma ohranjajo. Kašče in zidanice so ponekod še v uporabi. Med hišami, predvidenimi za evidenco, so bile štiri povsem porušene, precej pa jih ima napol porušene ali močno izbočene zidove in so skratka v izredno slabem gradbenem stanju. Večina hiš je srednje dobro ohranjenih, potrebne so predvsem obnove fasad, streh in napuščev, nekaj pa je tudi redno vzdrževanih in dobro ohranjenih kmečkih hiš. Tudi marsikateri med kozolci bi bil potreben rednejšega vzdrževanja. Najpogosteje so prenove potrebni zatrejni deli, dostikrat pa bi bila popravila potrebna tudi strešna kritina. Na terenu pogosto naletimo na degradacijo stavbne dediščine. Tako so v neposredni bližini starih kmečkih hiš postavljeni novi objekti, ki med drugim pogosto tudi zakrivajo pogled na stavbo. Na kozolcih, ki so postavljeni ob regionalnih cestah, so obešeni oglasni panoji, na domačijah pa nanje radi pritrjujejo košarkarske koše.

Lastniki pogosto nimajo pravega odnosa do stavbne dediščine in želijo hiše in poslopja porušiti in zgraditi nova ali pa jih prenoviti v finančno ugodnejšem, a krajinsko povsem neustreznem slogu. Redkejši so takšni lastniki, ki so pripravljeni z entuziazmom in v celoti slediti navodilom Zavoda za varstvo kulturne dediščine in stavbe obnoviti v avtentičnem slogu.

Vrednotenje kulturnih spomenikov

V Sloveniji velja glede vrednostnih stopenj arhitekture naslednja kategorizacija:

- ne-dediščina;
- dediščina;
- spomenik lokalnega pomena;
- spomenik državnega pomena;
- spomenik mednarodnega pomena (Pirkovič 2010: 6–7).

Med navedenimi evidentiranimi enotami dediščine, ki ima vrednost z vidika etnološke stroke, je bilo 49 enot izbranih za razgla-

sitev med kulturne spomenike lokalnega pomena. Pri tem gre ponekod ponovno za posamezne stavbe, ponekod pa za skupine več objektov, tj. domačije ali skupine kozolcev. Za razglasitev je tako predvidenih devet domačij, šest območij kozolcev, petnajst posameznih kozolcev, osem posameznih hiš (od tega ena nekdanja šola in dve nekdanji gostilni), pet zidanic oziroma hramov, dve kašči, mlina na domačiji v Loki (kot ena enota), en posamezen hlev, z mostovžem povezana hlev in kozolec v Mali Hubajnici ter vas oziroma del vasi Telče. Pri slednji enoti gre za naselbinsko dediščino, ki jo odlikujejo predvsem v nizu ob lokalni cesti postavljene hiše s podobnim gradbenim slogom in fasadno členitvijo, ki s svojo postavitvijo v prostoru tvorijo estetsko privlačno vaško veduto.

Vrednotenje kulturnih spomenikov je potekalo po ustaljenih smernicah pri varstvu kulturne dediščine z etnološkim pomenom, torej po merilih, kot so zgodovinska, prostorska, estetska, gradbenorazvojnna, družbena pričevalnost.

Splošna merila v konservatorski stroki, ne glede na vrsto nepremične dediščine – torej ali gre za zgodovinsko, etnološko, umetnostno, arheološko, tehniško ali vrtnoarhitekturno dediščino – je Jelka Pirkovič na podlagi mednarodnih smernic in meril opredelila takole:

- avtorsko merilo;
- razvojno merilo;
- kulturno-civilizacijsko merilo;
- tipološko merilo;
- zgodovinsko-pričevalno merilo in
- prostorsko merilo (Pirkovič 1987: 31 in 2010: 5–6).

Posamezne enote seveda ne ovrednotimo le z enim, temveč s kombinacijo več meril. T. i. Etnološko dediščino naj bi po tem sistemu vrednotili predvsem s kulturno-civilizacijskim in tipološkim merilom. S prvim vrednotimo objekte, ki pričajo o načinu življenja ali o zgodovini določene dejavnosti in so značilni predstavniki določenih zgodovinskih in družbenih okoliščin, s tipološkim merilom pa vrednotimo objekte, ki so (za razloček od tistih, ki jih vrednotimo po avtorskem ali razvojnim merilu) razmeroma številčni in so značilen primer določene tipološke zvrsti. Avtorsko in razvojno merilo sta za dediščino z etnološkim pomenom torej manj primerna, zgodovinsko-pričevalno merilo

pa se uporablja predvsem za objekte, ki so povezani s pomembnimi dogodki oziroma osebnostmi. Dediščini, ki ima tehniški pomen, kamor sodita na primer zgoraj omenjena mlina, lahko pripišemo vrednost tudi glede avtorstva, razvoja tehniške kulture in tipološkega pomena, če predstavlja značilen tip objekta ali naprave. Vse vrste dediščine pa vrednotimo tudi kot prostorski pojav (Pirkovič 1987: 31, 35).

Ker so za nekatere stroke znotraj konservatorskega dela bolj relevantna ena merila, spet druge stroke pa več uporabljajo nekatera druga merila, naj navedem še sistem vrednotenja oziroma izbiranja nepremične dediščine, ki ga je uveljavil Vito Hazler in ga pri svojem delu upošteva etnolog konservator:

- geografsko ali prostorsko merilo;
- zgodovinsko ali časovno merilo;
- etnološko-socialno merilo;
- likovno ali estetsko merilo in
- gradbenorazvojno merilo (Hazler 1999: 162–180).

Določanje pomena je torej odvisno od vrste kulturne dediščine in ga je treba prilagoditi vsakemu posameznemu primeru. V nadaljevanju je prikazano vrednotenje pomenov kulturnih spomenikov v praksi, torej pri obravnavanih primerih spomenikov z etnološkim pomenom v občini Sevnica.

Zgodovinski pomen je bilo najlažje določiti v primerih, kjer se na posameznem objektu vidi letnica gradnje oziroma postavitve objekta, kar nam omogoča natančno datacijo. Pri tem je treba biti pozoren na morebitne poznejše prenove ali dograditve, ki jih letnica lahko označuje, kar je razmeroma pogosto v primeru prenove hišnih portalov oziroma vhodnih vrat. Potrebna sta torej logično sklepanje in strokovna ocena z upoštevanjem sloga gradnje ter kombinacija z drugimi pripomočki za določanje starosti objekta. V veliko pomoč pri datiranju stavbe so na primer zemljevidi franciscejskega katastra iz prve polovice 19. stoletja, zanemariti pa ne gre niti ustnega izročila, čeprav je slednje, vsaj kar se letnic tiče, navadno najmanj zanesljivo.

Po gradbenorazvojnem vidiku vrednotenja se upoštevajo temeljna struktura, način gradnje, nivojska zasnova, postavitve v prostoru in uporaba gradbenih materialov (Hazler 1999: 178–180), torej lastnosti, s katerimi objekt ali skupina objektov pričajo o razvoju ljudskega stavbarstva.

Z družbenega in etnološkega vidika se je ocenilo, kako objekti pričajo o razvoju in dediščini določenih obrti in gospodarskih panog. Poleg živinoreje in poljedelstva lahko s pomočjo obravnavanih kulturnih spomenikov sledimo bogati dediščini tesarske obrti, zidanice oziroma hrami pričajo o razvoju vinogradništva in vinarstva, nekdanje vaške gostilne kažejo na dediščino gostilničarstva, mlina pa sta priči razvoju mlinarstva v tej regiji. Nekatero stavbo s svojimi zasnovo, funkcijo, florisnim razporedom in celotno podobo pričajo o načinu življenja preteklih generacij, o socialnem položaju kmeta v določenem obdobju, postavitve kozolcev v prostoru lahko nakazuje poljsko razdelitev, nekdanja šola pa učno-vzgojni sistem v preteklih generacijah.

Poleg navedenih lastnosti je bilo treba oceniti tudi likovno-estetske kvalitete objektov. Tako lahko na primer naletimo na umetelno izdelano rustiko v ometu, obrobe stavbnega pohištva in drugo fasadno okrasje, različne tesarske detajle, denimo dekorativno rezljane podporne ročice pri kozolcih in mnoge druge prvine stavb, ki pozitivno vplivajo na podobo celotne kulturne krajine. Prostorsko merilo je bilo bolj ali manj upoštevano v kombinaciji z vsakim drugim merilom. Vrednotijo se na primer za regijo

značilne avtentične kritine, v sevniških koncih pogosta dvojna stopnišča stanovanjskih hiš, itd., skratka vse lastnosti objekta, ki so značilne za določeno geografsko območje.

V sodobnem času prihajajo poleg kulturnih vedno bolj v ospredje tudi družbenoekonomske vrednosti dediščine, ki se navezujejo predvsem na njeno uporabo. V tem kontekstu ima lahko dediščina tudi ekonomsko, funkcionalno, izobraževalno, družbeno (kar se navezuje tako na tradicionalne aktivnosti v družbi kot na združljivo sodobno rabo) in politično vrednost (Delak Koželj 2009: 58–59).

Določanje varstvenih režimov

Varstveni režimi so potrebni za pripravo aktov za razglasitev kulturnih spomenikov, gradiva za različne prostorske in planske dokumente ter gradiva za izvajanje dokumentacijskega in fizičnega varstva. So predvsem orientacija za nadaljnje ukrepanje (Hazler 1999: 137).

Splošnejši varstveni režim kulturnih spomenikov določa, da je stavba ali skupina objektov varovana skladno z Zakonom o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Meje spomenika in njegovega vplivnega območja so vrisane na temeljnem topografskem načrtu v merilu 1 : 5000 ter na priloženem katastrskem načrtu v merilu 1 : 2880. Za spomenik velja varstveni režim, ki določa varovanje vseh etnoloških, arhitekturnih in drugih lastnosti *in situ*. V primeru, ko se kot spomenik zavaruje skupina objektov, npr. celotna domačija, je potrebna tudi ohranitev domačijske zasnove in posameznih stavbnih mas s pripadajočim zemljiščem (dvoriščem, vrtom, hišnim drevesom, sadovnjakom, vodnjakom, znamenjem, ipd.) ter preostalimi prvini. Skladno s 134. členom zgoraj navedenega zakona se varujejo vse zunanje značilnosti, kot so gabariti, zasnova pročelja, florisni razpored, značilni gradbeni materiali ter konstrukcijske značilnosti, ustreza namembnost, pojavnost v prostoru in vplivno območje spomenika. Vse obnove morajo biti skladne z ustrežno namembnostjo in varovanjem zunanosti, tako da se raba podreja spomeniku in ne vpliva negativno na njegovo podobo in pričevalnost. Spomenik mora biti glede na javno funkcijo dostopen javnosti, treba je določiti upravljavca ter sprejeti načrt upravljanja skladno z ustreznimi vsebinami in ukrepi za trajno ohranitev spomenika. V območju spomenika ni dovoljeno postavljati objektov začasnega značaja ter reklamnih panojev. Prav tako so omejeni parkiranje ter asfaltiranje ali pretirano tlakovanje površin, ponekod omejimo tudi promet. Za vsak poseg v spomenik, njegove dele in zemljišče je treba pridobiti predhodne pisne kulturnovarstvene pogoje in na njihovi podlagi kulturnovarstveno soglasje pristojne strokovne službe za varstvo nepremične kulturne dediščine.

Takšnemu varstvenemu režimu je treba dodati še specifične zahteve za posamezni objekt ali skupino objektov ter ugotoviti potrebe po prenovi.

Pri načrtovanju in izvajanju prenov je treba skladno z mednarodnimi usmeritvami upoštevati določena načela. Zagovarja se na primer minimalno poseganje v izvirne sestavine, ne sme se uničevati zgodovinskih dokazov o razvoju in zgradbi stavbe, ne sme se rušiti razvojne kontinuitete stavbe, na primer z neustreznimi rekonstrukcijami brez materialnih ali arhivskih dokazov o predhodnem stanju, potrebna je raba ustreznih gradiv in podobno (Hudolin idr. 2010, Mapa 01: 18). Pri posegih v kulturno dediščino in spomenike moramo torej upoštevati materialne dokaze in dokumentacijo ter se držati načela, da se mora poseg nehati

tam, kjer se začenja hipoteza (Mikl-Curk 1993: 34). Vsi posamezniki, ki sodelujejo pri varstvu in obnovi, morajo biti seveda primerno usposobljeni. Arhitekturno dediščino lahko namreč prav nepravilni postopki obnove ali poskusi konservacije, ki niso dovolj strokovni in objektivni, uničijo ali vsaj razvrednotijo (Fister 1979: 109). Zahteve, po katerih se je treba ravnati pri posegu, so za posamezno enoto opredeljene s kulturnovarstvenimi pogoji in soglasjem ter v po potrebi predpisanim obsežnejšem konservatorskem načrtu.

Varstveni režimi so različni za kulturno dediščino v ožjem pomenu besede in za kulturne spomenike. Varstveni režim za enote dediščine, ki niso vrednotene kot kulturni spomeniki, je manj strog, vendar pri morebitnih posegih v objekte kljub temu določa pridobitev kulturnovarstvenih pogojev in soglasja pristojne strokovne službe (ZVKDS).

Sklep

Delo etnologa konservatorja je torej precej raznoliko in pestro. Ohranjanje nepremične profane dediščine se začne z delom na terenu oziroma že s predhodno pripravo nanj. Objekte je treba dobro evidentirati na kraju samem, saj nam to omogoča nadaljnje vodenje dokumentacije ter izvedbo vseh potrebnih postopkov za ohranitev stavb in morebitne prenovne. Ne nazadnje je potrebna tudi dobra komunikacija z lastniki nepremičnin, kar nam olajša nadaljnje sodelovanje.

V občini Sevnica je bilo v sklopu te evidence izbranih 49 stavb, skupin objektov ali območij, ki ustrezajo predstavljenim kriterijem za izbiro kulturnih spomenikov lokalnega pomena in imajo torej visoko etnološko vrednost. Nadaljnji varstveni postopki bodo zagotovili, da bodo ti spomeniki ostali ohranjeni v kar se da avtentični obliki in še naprej s svojo estetsko podobo krasili podeželje ter bodo ne nazadnje omogočali preučevanje ljudskega stavbarstva in načina življenja ruralnih območij tudi prihodnjim generacijam.

Na koncu naj še poudarim, da dejstvo, da je evidentiranje na sevniškem območju potekalo pravzaprav izključno na podeželju, nikakor ne pomeni, da bi moralo biti delo etnologa konservatorja omejeno le na ruralna območja in stavbarstvo kmečkega ali delavskega sloja prebivalstva. Etnologi ponekod sodelujejo tudi pri ohranjanju objektov mestnega sloja oziroma višjih slojev prebivalstva, izključeno ni niti sodelovanje pri ohranjanju grajskih stavb. V samem mestu Sevnica bosta na primer med kulturne spomenike razglašena tudi frizerski salon in gostilna z ohranjeno pripadajočo opremo iz prve polovice 20. stoletja, s sodelovanjem etnologov konservatorjev pa je že bila razglašena pristava Tariškega gradu v Lukovcu nad Boštanjem.

V mnogih primerih je treba na dediščino gledati z vidika več različnih strok, saj nam le interdisciplinarni pristop omogoča prepoznavanje vseh lastnosti, ki objektu dajejo vrednost dediščine, in le takšen način dela, kjer je vidno dobro sodelovanje različnih

strokovnjakov, zagotavlja, da se posamezne specifične dediščine ne spregledajo ali celo uničijo.

Viri in literatura

DELAK KOŽELJ, Zvezda: *Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2009 (Vestnik št. 21).

Evidenca stavbne etnološke dediščine na območju občine Sevnica, Dokumentacija ZVKDS, OE Celje, 2010.

Franciscejski kataster, http://sigov3.sigov.si/cgi-bin/htqlcgi/arhiv/enos_isk_kat.htm, 15. 3. 2011.

FISTER, Peter: *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk, 1979.

HAZLER, Vito: Kozolci ob Savi. *Traditiones* 16, 1987: 97–134.

HAZLER, Vito: *Podreti ali obnoviti?: Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem*. Ljubljana: Rokus, 1999.

HUDOLIN, Jernej idr.: *Konservatorski načrt št. 16/10 KN, 3: Rečica ob Savinji – Tavčarjev dvor*. Ljubljana: ZVKDS, Restavratorski center, 2010.

KRUŠIČ, Marjan (ur.): *Atlas Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije, 1992.

MIKL-CURK, Iva: *Poklic? Konservator ...* Ljubljana: Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1993 (Vestnik št. 10).

Občina Sevnica, <http://www.obcina-sevnica.si/zgodovina/index.htm>, 24. 9. 2009.

PIRKOVIČ, Jelka: Vrednotenje kulturne dediščine. *Varstvo spomenikov* 29, 1987: 29–39.

PIRKOVIČ, Jelka: *Konservatorski postopki in dokumentiranje*. Skripta za strokovne izpite. S. l., 2010.

Register nepremične kulturne dediščine, <http://rkd.situla.org>, <http://giskds.situla.org/giskd/>, 24. 9. 2009.

SAVNIK, Roman (ur.): *Krajevni leksikon Slovenije – III. knjiga: Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo*. Ljubljana: Državna založba, 1976.

Sevnica – evidenca. Dokumentacija ZVKDS, OE Celje, elektronsko gradivo, 2000–2002.

SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, 14. 3. 2011.

Statistični urad RS, http://www.stat.si/letopis/2008/31_08/31-01-08.htm, 23. 9. 2009.

Statistični urad RS, http://www.stat.si/letopis/2008/31_08/31-02-08.htm, 23. 9. 2009.

TERČELJ, Mojca: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje: Občina Sevnica*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989.

ZVKD: Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 7/1999, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19997&stevilka=287>, 14. 3. 2011.

ZVKD-1: Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=485>, 18. 2. 2011.

ZVKDS: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, <http://www.zvkds.si/sl/nasveti-za-lastnike/kulturna-dediscina/>, 7. 3. 2011.

Registration of Ethnological Architectural Heritage in the Municipality of Sevnica

The article provides an insight into the work of an ethnologist/conservator employed at the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia. This work entails registration, documenting, and valuation of secular immovable objects; and the preparation of expert material that provides the grounds on which they can be registered as locally listed buildings. Several select cases from the municipality of Sevnica serve to illustrate these procedures. They include the so-called ethnological architectural heritage consisting of farmers' residential buildings, outbuildings (barns), hayracks, granaries, vineyard cottages, mills, and several other objects. In some cases these buildings are treated as separate units. There are also groups of buildings; entire farmsteads; areas with haystacks; and in one particular case an entire part of a village with historic settlement characteristics. At the time of field inspection many buildings were in a regrettably poor condition. Some had already been pulled down, proposed for demolition, or else degraded by displaying billboards. Forty-nine out of 124 registered objects were nominated for locally listed buildings. Evaluation was conducted in accordance with the standard guidelines of conservation of ethnological cultural heritage that take into account its historic, spatial, esthetic, and building development characteristics as well as social relevance. These regulated protection regimes aim at preventing further dilapidation, degradation, and possibly even destruction of architectural heritage and at preserving it for the existing and for future generations.

